

УДК 821.161.3+028.4:323.1"19"

І.В. Поўх

канд. філал. навук, дац. каф. замежных моў
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна
e-mail: irynapowkh@tut.by

ПРАБЛЕМА НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ Ў БЕЛАРУСКІМ І ЗАМЕЖНЫМ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВЕ ХХ ст.

У артыкуле разглядаюцца шляхі адлюстравання праблемы нацыянальнай самасвядомасці ў айчынным і замежным літаратуразнаўстве ХХ ст. у кантэксце беларускай і ірландскай літаратуры. Асаблівая ўвага надаецца працам Д. Кіберда, Д. Хайда, Дж. І. Кэрвіна Уільямса, П. Форда, А. Саруханян, У. Гніламёдава, І. Чароты, М. Тычыны і інш. Аўтар праводзіць аналіз падыходаў айчыннага і замежнага літаратуразнаўства да адзначанай вышэй праблемы, стаўлення літаратуразнаўцаў да сувязей паміж беларускай і ірландскай літаратурай, а таксама ролі паэта як носьбіта нацыянальнай культуры. Адзначаецца таксама неаднастайнасць стаўлення крытыкаў да праяў нацыянальнай ідэі ў літаратуры і неабходнасць далейшых даследаванняў у гэтай галіне ў дачыненні да літаратуры другой паловы ХХ ст.

Уводзіны

Міжкультурныя сувязі – адна з найбольш актуальных праблем гуманітарных навук сучаснасці, і ў прыватнасці літаратуразнаўства. Іх аналіз немагчымы без даследавання своеасабліваасці кожнай з літаратур, шляхоў усведамлення і адлюстравання нацыянай самой сябе, уласнага светапогляду і светаадчування, таму што «мастацтва не можа не быць увасабленнем нацыянальнай свядомасці» [14, с. 4]. Вывучэнне шляхоў адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці ў беларускай і замежных літаратурах адбывалася праз розныя яе ўвасабленні: архетып Бацькаўшчыны (Г.М. Бутырчык), нацыянальны характар (В. Уткевіч), актыўная пазіцыя «ўспрымаючай літаратуры» [6, с. 123] пры знаёмстве з замежнай літаратурай праз арыгіналы і іншамоўныя пераклады, рэцэпцыя творчасці замежных пісьменнікаў у беларускім літаратуразнаўстве і мастацкай літаратуры (У.І. Чарота) і г.д.

Літаратура Беларусі і Ірландыі ўяўляе з сябе вельмі прыдатную для такога аналізу глебу, бо паралелі ў гістарычным развіцці гэтых краін абумоўліваюць падабенства літаратурных і культурных працэсаў у іх. Многія навукоўцы (Ю. Каліна, М. Галдзянкоў, С. Шупа) называлі Ірландыю «люстэркам беларускай гісторыі» [16, с. 12], тым самым падкрэсліваючы неадрыўную сувязь паміж гэтымі двума краінамі. Адам Мальдзіс адзначае тыпалагічнае падабенства і сімвалічную агульнасць беларускай і ірландскай культур. Асаблівую ўвагу на падабенства беларускай і ірландскай сімвалікі звяртае і мастацтвазнаўца В. Буйвал. Сярод асноўных сімвалаў ён называе кнігу (для Беларусі гэта «Біблія» Скарыны), крыж, музычныя інструменты (арфа для Ірландыі, скрыпка і жалейка для Беларусі) [3]. А. Мальдзіс развівае гэтую думку, дадаючы да пераліку беларускіх сімвалаў крыж Ефрасінні Полацкай (чым праводзіць яшчэ адну паралель паміж Беларуссю і Ірландыяй) і цымбалы – струнны музычны інструмент, як і ірландская арфа [9].

Мэта даследавання – прасачыць шляхі адлюстравання праблемы нацыянальнай самасвядомасці ў айчынным і замежным літаратуразнаўстве ХХ ст. У межах пастаўленай мэты выконваюцца наступныя задачы:

1) прасачыць стаўленне літаратуразнаўцаў да сувязей паміж беларускай і ірландскай літаратурай;

- 2) параўнаць падыход айчыннага і замежнага літаратуразнаўства да праблемы нацыянальнай самасвядомасці ў беларускай і ірландскай літаратуры;
- 3) прааналізаваць ролю паэта як носьбіта нацыянальнай ідэі ў літаратуры.

Праблема адлюстравання нацыянальнай ідэі ў ірландскім літаратуразнаўстве

Праблема адлюстравання нацыянальнай ідэі ў беларускай і ірландскай літаратуры знайшла даволі шырокі водгук у сучасным літаратуразнаўстве.

Так, у манаграфіі «Вынаходзячы Ірландыю» («*Inventing Ireland*») Дэклан Кіберд сцвярджае, што яго асноўнай задачай было «прасачыць сувязі паміж высокім і масавым мастацтвам на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў да і пасля атрымання незалежнасці і разгледзець вядомыя шэдэўры ў больш шырокім сацыяльным кантэксце, з якога яны і выйшлі» («*to trace the links between high art and popular expression in the decades before and after independence, and to situate revered masterpieces in the wider social context, out of which they came*») [20, с. 3]. Даследчык будзе сваю працу такім чынам, што главы, прысвечаныя палітычнай і культурнай гісторыі краіны, сацыяльным працэсам, нацыянальнай культуры і дзейнасці Гэльскай Лігі, чаргуюцца з дэталізаваным аналізам асноўных літаратурных напрамкаў і твораў адпаведнага перыяду. Д. Кіберд праводзіць аналіз праблемы двухмоўя ў Ірландыі, дзейнасці Гэльскай Лігі, накіраванай на адраджэнне роднай мовы, падкрэслівае неадрыўную сувязь паміж гістарычнымі падзеямі і культурай, у прыватнасці, літаратурай. Ён звяртае асаблівую ўвагу на той факт, што на працягу многіх стагоддзяў Ірландыі адводзілася роля лабараторыі для эксперыментаў, фантастычнай мясцовасці, дзе яшчэ можна было сустрэць эльфаў і іншых міфічных істот. Менавіта таму сярод найбольш значных падзей у гісторыі Ірландыі даследчык вылучае паўстанне 1916 г. – «сцверджанне прагрэсіўнай эліты, што прыйшоў час пакласці канец стэрэатыпам» («*an assertion by a modernizing elite that the time had come to end such stereotyping*») [20, с. 1].

Адна з праблем, што закранае Д. Кіберд у сваёй манаграфіі, – паняцце нацыяналізму і яго праяўленне ў розных культурах. Крытык сцвярджае, што ў краінах Заходняй Еўропы праблема нацыяналізму ўздымаецца тымі, хто хоча абараніць існуючы стан грамадства, у той час для ўсходняй Еўропы і былых калоній гэта імпульс да змены існуючага ладу.

У працах «Літаратурная гісторыя Ірландыі» Д. Хайда [18] і «Літаратурная традыцыя Ірландыі» Дж.І. Кэрвіна Уільямса і Патрыка Форда [17] аналізуецца працэс станаўлення і развіцця ірландскай літаратуры з яе зараджэння да XVIII [18] і XX [17] стагоддзяў. Даследаванне Дугласа Хайда прысвечана гісторыі кельцкай групы моў, з'яўленню пісьмовасці, друідызму як тыпова ірландскай з'явы, гістарычным падзеям, што паскаралі ці запавольвалі развіццё ірландскай літаратуры, адлюстраванню нацыянальных асаблівасцяў ірландцаў у рэлігійных (гімны, прамовы Св. Патрыка, рэлігійныя вершы) і міфічных тэкстах (сагі, цыклы міфаў), паэзіі бардаў, вершах Ашына, паэзіі і прозе XVII–XVIII стагоддзяў. Асобная ўвага надаецца працэсу станаўлення і развіцця гутарковай ірландскай мовы. У прадмове да кнігі аўтар падкрэслівае, што яго праца прысвечана выключна ірландскамоўнай літаратуры і не закранае творчасць англамоўных аўтараў ірландскага паходжання, адносячы апошніх да прадстаўнікоў англійскай літаратуры. Падобнага падыходу прытрымліваюцца і аўтары «Літаратурнай традыцыі Ірландыі». У працы разглядаюцца шляхі адлюстравання нацыянальнай ідэі ў ірландскай літаратуры: шырокае выкарыстанне тапонімаў у мастацкіх творах, спалучэнне паганскага і хрысціянскага ўплыву, вызначальная роля бардаў у станаўленні ірландскай паэзіі,

большая, у параўнанні з іншымі заходнееўрапейскімі народамі, зацікаўленасць ірландскамоўнага насельніцтва ў сваёй літаратуры, павага да апавядальнікаў і бардаў, адлюстраванне вобраза «ідэальнага ірландца» ў гераічнай літаратуры, яе тыповыя персанажы і месца дзеяння, старажытныя звычаі і традыцыі, што сведчаць пра глыбокае разуменне ірландцаў сваёй сувязі з роднай зямлёй і патрэбы ў захаванні яе незалежнасці (абрад заключэння шлюбу паміж каралём і зямлёй, тыповы для V–VI стагоддзяў, а таксама заключэнне шлюбу паміж каралём і незалежнасцю як элемент інаугурацыйнага абраду XII ст.), усведамленне значнасці захавання роднай мовы для існавання нацыі: «народ без мовы – толькі палова нацыі» («a people without its language is but half a nation») [17, с. 8]. Асобная ўвага надаецца аналізу стылістычных асаблівасцяў розных жанраў старажытнай ірландскай літаратуры: эпічных форм, гераічнай паэзіі, рытмічнай арганізацыі традыцыйнай ірландскай паэзіі.

Асобна разглядаюцца літаратурныя і грамадскія працэсы, што мелі месца ў Ірландыі ў перыяд абвастрэння пачуцця нацыянальнай самасвядомасці (канец XVIII – першая палова XIX ст.) і падчас нацыянальнага адраджэння (сярэдзіна XIX – пачатак XX ст.): стварэнне разнастайных арганізацый, дзейнасць якіх была накіравана на захаванне і папулярызацыю ірландскай мовы і культуры, укладанне анталогій ірландскай паэзіі, песні, фальклору, выданне кніг, прысвечаных гісторыі і культуры Ірландыі, развіццё ірландскай нацыянальнай прозы, паэзіі, драматургіі і літаратурнай крытыкі. Даследчыкі падкрэсліваюць складанасць і неадназначнасць літаратурнага працэсу, што меў месца ў Ірландыі ў сярэдзіне XIX – пачатку XX ст., – стварэнне стандартнага варыянта ірландскай мовы і ўплыў дыялектаў, зварот да фальклору як крыніцы мастацкай творчасці і імкненне вывесці ірландскую літаратуру на ўзровень сусветнай, заахвочванне мясцовых пісьменнікаў і праблема мастацкай вартасці ірландскамоўнай літаратуры.

Адлюстраванне ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў расійскім літаратуразнаўстве

Шляхі адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў ірландскай літаратуры цікавілі і расійскіх літаратуразнаўцаў. Сувязі паміж ірландскай і беларускай літаратурай, у прыватнасці кельцкай і славянскай міфалогіяй, адзначае даследчык славянскага эпаса Ю.І. Смірноў: «Англосаксонскі «Беовульф» (впрочем, отчасти идущий от кельтской традиции), исландские «Старшая Эдда», «Младшая Эдда», «Песнь о Нибелунгах»... при всем своем своеобразии и неповторимости... содержат такого рода схождения со славянскими эпическими песнями в основном на уровнях сюжетов и мотивов, которые невозможно истолковать как заимствование со славянской или германской стороны. ...Это позволяет рассматривать сходные со славянскими сюжеты и мотивы, содержащиеся в упомянутых германских памятниках, как формы, идущие от общегерманской фольклорной традиции, безусловно родственной общеславянской» [11, с. 36].

Аўтар шматлікіх крытычных артыкулаў і некалькіх манаграфій А.П. Саруханян разглядае сучасную ірландскую літаратуру ў кантэксце асноўных гісторыка-культурных і палітычных працэсаў, што адбываліся ў краіне (вызваленчы рух пачатку XX ст., Ольстэрскі крызіс і г.д.). Даследчыца адзначае, што першым жанрам, у якім знаходзілі адбітак тагачасныя падзеі і настроі, была паэзія. У сваёй манаграфіі «Объятия судьбы: прошлое и настоящее ирландской литературы» [10] А.П. Саруханян прыводзіць прыклады ўплыву нацыянальнай ідэі на развіццё кожнага з жанраў: паэзіі (Т. Кінсэла, Дж. Монтэгу, Ш. Хіні), прозы (Ш. О’Фаолейн, Дж. Планкетт, Дж. Бэнвілл і інш.) і драматургіі (Б. Фрыл і інш.). Вылучаюцца наступныя характэрныя рысы, уласцівыя ірландскай літаратуры як сродку адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці:

- рамантызацыя і міфалагізацыя мінулага;
- аб'яднанне традыцыйнай і сучаснай ірландскай культуры;
- насычанасць тапонімамі, што з'яўляецца адметнасцю ірландскамоўнай паэзіі;
- аўтабіяграфічнасць паэзіі;
- актуальнасць праблемы статусу роднай мовы як сімвала нацыянальнай незалежнасці;
- стварэнне партрэтаў тыповых прадстаўнікоў сваёй нацыі, з падкрэсленымі адметнасцямі знешнасці і характару;
- суб'ектыўнасць і ацэначны характар апісання сваёй краіны і яе жыхароў, неадрыўная сувязь паміж унутраным светам персанажаў і знешняй палітычнай сітуацыяй, на фоне якой адбываецца дзеянне;
- глыбокі псіхалагізм у адлюстраванні гістарычных падзей і стаўлення людзей да сваёй нацыянальнай і рэлігійнай прыналежнасці.

Праблема адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў ірландскай літаратуры закраналася і іншымі расійскімі літаратуразнаўцамі (Н. Празорава, Т. Міхайлава, Е. Геніева і інш.) [8].

Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры вачыма айчынных і замежных літаратуразнаўцаў

Англа-ірландскія ўзаемныя шмат у чым падобныя на становішча Беларусі ў складзе СССР. Гэта падкрэсліваюць такія вядомыя беларускія літаратары, як Вольга Іпатава, Наталля Арсеннева [2] і інш. Так, напрыклад, Вольга Іпатава ў артыкуле «Гэта і наша свята» адзначае, што ўмовы, створаныя ў савецкі час, не падтрымлівалі развіцця беларускай культуры, у прыватнасці літаратуры, падкрэсліваючы такія факты, як русіфікацыя вёскі і зачыненне нацыянальнах школ [7]. На неспрыяльныя ўмовы для развіцця беларускай літаратуры падчас савецкага перыяду звяртаюць увагу і прадстаўнікі беларускай эміграцыі (напрыклад, беларускі паэт і літаратуразнаўца Масей Сяднёў) [12].

Нельга не адзначыць і цікавасць англамоўнай літаратурнай крытыкі да беларускай літаратуры. Адным з найбольш вядомых яе даследчыкаў з'яўляецца прафесар Лонданскага ўніверсітэта Арнольд Макмілін. У 1999 г. у выдавецтве «Böhlau» выйшла яго кніга «Беларуская літаратура 50-х – 60-х гадоў». Аўтар разглядае творчасць такіх беларускіх паэтаў і пісьменнікаў, як С. Дзяргай, А. Куляшоў, П. Панчанка, М. Танк, Я. Скрыган, І. Шамякін, В. Быкаў і інш. Але А. Макмілін не абмяжоўваецца выключна вышэйназваным перыядам. У прадмове да кнігі ён робіць кароткі агляд літаратуры, што папярэднічала гэтаму часу.

Значную ўвагу беларускай літаратуры надае і англійская перакладчыца Вера Рыч. У 1971 г. пад загалоўкам «Як вада, як агонь» («Like Water, Like Fire») яна выдае англамоўную анталогію беларускай паэзіі пачынаючы з 1828 г. У 1982 г. у Лондане выходзіць зборнік твораў А. Гаруна, М. Багдановіча і З. Бядулі «Снуецца зданяў рой» («The Images Swarm Free»).

Усевалад Шчэбедзеў, прафесар Інстытута ўсходняй Еўропы ў Рыме, на пачатку 20-х гг. XX ст. звяртаў увагу на падабенства і адрозненне паміж менталітэтам беларусаў і іншых народаў. Крытык адзначае, што «надзелены дарам мастацкай інтуіцыі і паэтычнай фантазіі, ён [беларус] блізкі іншым усходнім народам. Але ў адрозненне ад тых жа народаў Усходу беларусы валодаюць сапраўды заходняй актыўнасцю» [5, с. 328]. У. Шчэбедзеў падкрэслівае, што беларусам не ўласцівая выключная сузі-

ральнасць, пасіўная імітацыя і сляпое перайманне. Усё, з чым яны сутыкаюцца, дае ім поле актыўнай дзейнасці.

Вызначаючы месца беларусаў сярод іншых народаў, беларускі літаратуразнаўца Уладзімір Гніламёдаў заўважае, што як нацыя яны не перажылі эпохі сярэднявечча (у еўрапейскім плане), што іх дух не спірытуалізаваўся, не дасягнуў асабліва абстрактнага ўзроўню духоўнасці, што мастацкаму мысленню і этнічнай свядомасці беларусаў не ўласцівы чыстая спірытуальнасць і чыстая разважлівасць, а ўласцівы дуалізм, які прызнае субстанцыяльнае значэнне матэрыі і духу.

Стаўленне крытыкі да праяў нацыянальнай ідэі ў літаратуры не было аднастайным. Некаторыя навукоўцы робяць акцэнт на тым, што літаратура павінна ўвесь час рухацца наперад, а не імкнуцца падкрэсліваць свае вытокі. Так, беларускі літаратуразнаўца Алесь Аркуш у артыкуле «Лібералізацыя культурнага жыцця Беларусі. Шлях да вольнае літаратуры» сцвярджае, што «вяртання назад ня будзе, вяртанне назад згубнае, вяртанне назад – здрада Беларусі» [1, с. 5]. У гэтым жа артыкуле крытык спасылкаецца на меркаванне рэдактара часопіса «Калоссе» Юрася Пацюпы, выказанае ў прадмове да першага нумара, дзе той вызначае беларускі традыцыяналізм, які культываваўся афіцыйнымі ідэалагічнымі ўстановамі, як «бутафорскі» і «псеўдафальклорны» [1, с. 5].

Вывучэннем пытання «нацыянальнага» і «наднацыянальнага» ў літаратуры займаўся і І.А. Чарота. Даследчык адзначае, што сучаснае мастацтва, у тым ліку літаратура, імкнецца «да пошукаў наднацыянальных знакавых сістэм, пэўнай эсперантызацыі» [14, с. 12], што, у сваю чаргу, вядзе да «нівеліроўкі, уніфікацыі ... глабальнай драмы культур народаў свету» [14, с. 12]. Асабліва ўвага надаецца крытэрыям вылучэння прыкмет нацыянальнага ў літаратуры (мова, «ідэя беларушчыны», «культурна-гістарычны кантынуум» [14, с. 18]), ролі параўнальна-сістэмнага падыходу да вывучэння літаратуры, мастацкаму перакладу, фальклорным даследаванням, методыцы аналізу тэксту. Даследчык разглядае беларускую літаратуру ў кантэксце агульнаславянскай ідэі, праблемы этнацэнтрызму і літаратур «малых народаў», а таксама «нацыянальныя міфы» [14, с. 33], сувязі і кантакты паміж пісьменнікамі славянскіх краін. У той жа час падкрэсліваецца значнасць мастацкага ўвасаблення этнапсіхалагічнага тыпу беларусаў і ўласцівых яму дамінант, што адлюстроўваюцца праз топасы, якія даследчык вызначае як «вобразы, уласцівыя ўсёй нацыянальнай культуры» [14, с. 103], і архетыпы, што «нясуць дамінантныя адзнакі своеасаблівай сістэмы адлюстравання свету» [14, с. 104].

Падобнае меркаванне было агучана і ірландскай літаратурнай крытыкай. Так, А. Куін, аўтар прадмовы да зборніка вершаў Патрыка Кэвэна, робіць асаблівы акцэнт на паступовым адыходзе паэта ад нацыяналістычнай тэматыкі, адзначаючы яго адмоўнае стаўленне да праяў нацыяналізму ў культуры [19].

З іншага боку, ужо згаданы намі вышэй Масей Сяднёў адзначае, што «чым больш таленавіты пісьменнік, тым больш у яго нацыянальных прызнакаў» [12, с. 7]. Да нацыянальных прыкмет, ці «беларускага субстрату», літаратуразнаўца адносіць беларускую прыроду, характэрныя рысы беларусаў, асяроддзе і інш., заўважаючы, аднак, што «гэтыя прызнакі часта служаць элементам упрыгожання твора, нечым вонкавым, не арганічным» [12, с. 7].

Ролю літаратуры як носьбіта нацыянальнай і агульнаэстэтычнай ідэі неаднаразова адзначаў і Міхась Тычына. У манаграфіі «Карані і крона» даследчык заўважае, што «чытача цікавіць адказ на пытанне: хто ён, пісьменнік, як асоба? Але сёння ён робіць акцэнт і на іншым: адкуль ён, з якога краю? Дзе яго народ? Наколькі поўна і вобразна выявілася ў яго творах гістарычнае быццё нацыі? Якімі непаўторнымі фарбамі

і гукамі ўзбагачае ён агульначалавечую сімфонію? На якім матэрыяле ставіць і вырашае глабальныя праблемы веку?» [13, с.11].

Неадрыўную сувязь паміж літаратурай і іншымі формамі грамадскай свядомасці падкрэслівае і Л.Я. Гаранін [4]. Даследчык сцвярджае, што ўзаемасувязь нацыянальнай самасвядомасці і літаратуры бярэ свой пачатак яшчэ ў старажытнасці, заўважаючы, што «на працягу многіх вякоў і да цяперашняга часу ва ўсведамленні яго [беларускага народа. – *І. П.*] дамінавалі прынцыпы абароны яго права на самавызначэнне, свабоду самавыражэння, захавання нацыянальнага суверэнітэту і нацыянальнай годнасці» [4, с. 34]. Працэс станаўлення і развіцця ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў беларускай літаратуры Л.Я. Гаранін падзяляе на два этапы.

Другая палова XIX – пачатак XX ст. – пачатковы этап, якому ўласціва неадэкватнасць форм і зместу выражэння нацыянальнай самасвядомасці, разнастайнасць і пэўная ўмоўнасць форм, а таксама хуткі рост нацыянальнай самасвядомасці, што паступова выкрышталёўвалася ў адзіную канцэпцыю. Асноўным сродкам адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці ў тагачаснай літаратуры былі «сентыменталісцкія, рамантычныя настроі думак аўтараў, лірычныя перажыванні і разважанні літаратурных герояў, іх спачувальныя адносіны да цяжкага лёсу беларускага селяніна» [4, с. 60]. У якасці прыкладу разглядаюцца творы Янкі Лучыны, Францішка Багушэвіча, ранняя творчасць Я. Купалы.

Пачатак XX ст. – развіццё метадаў адлюстравання нацыянальнай ідэі ў літаратуры, удасканаленне форм яе мастацкага ўвасаблення: адлюстраванне актывізацыі працэсаў грамадскага і культурнага жыцця, суб'ектыўныя перажыванні лірычных герояў, песенныя матывы, выкарыстанне фальклорных тэм і сюжэтаў, «эмпірычны рэалізм» [4, с. 119] у спалучэнні з глыбокай сімвалічнасцю ў прозе (творчасць Я. Коласа, К. Буйло, З. Бядулі, Ядвігіна Ш. і інш.).

У літаратуры пачатку XX ст. Л.Я. Гаранін вылучае тры асноўныя напрамкі: лірычны (М. Багдановіч, Цётка, З. Бядуля і інш.), эпічны рэалізм (Я. Колас) і дакументальная лірыка-філасофская проза (М. Гарэцкі).

Паэт як носьбіт нацыянальнай ідэі ў беларускім літаратуразнаўстве

Роля паэта як носьбіта нацыянальнай ідэі цікавіла шматлікіх даследчыкаў беларускай літаратуры. Некаторыя з іх, як, напрыклад, Ян Чыквін, супрацьпастаўляюць нацыянальнае і агульнаэстэтычнае ў літаратуры. У артыкуле «Два шляхі развіцця беларускай паэзіі» даследчык разглядае творчасць Янкі Купалы і Максіма Багдановіча менавіта з гэтага пункту гледжання. Аналізуючы творчасць Янкі Купалы 1905–1907 гг. даследчык звяртае ўвагу на вершы, у якіх паэт закранае праблему сваёй ролі ў жыцці народа, свайго накіравання («Я не сокал», «Не кляймоце мяне», «Вы кажаце», «Я не для вас, паны» і інш.). Чыквін адзначае, што Я. Купалу здаўна інтрыгавала праблема месца паэта ў грамадстве, яго «місійнай прадвызначанасці» [15, с. 189], творага самавызначэння, якое ён уяўляў сябе неадрыўным ад нацыянальнага беларускага адраджэння. Даследчык выказвае думку, што «на прыпозьненым у параўнанні з суседнімі краінамі, але ж няўхільным вітку гісторыі Беларусі Я. Купалу выпала доля “паўтарыць” у нейкай ступені канцэпцыю паэта, народжаную яшчэ ў перыяд еўрапейскага рамантызму і шматкроць увасобленую, выяўленую ў сваім часе. Яе рамантычны стрыжань афарбоўваўся ў яркі колер сучаснай рэвалюцыйнай пафаснасці... часам нават небяспечна зрастаўся з сацыяльнымі лозунгамі і заклікамі да класавага гвалту і насілля» [15, с. 189]. У адрозненне ад Я. Купалы, Максім Багдановіч падкрэсліваў эстэтычны пачатак творчасці паэта

(верш «Песняру»). Як заўважае Я. Чыквін, «ён [М. Багдановіч] пераносіць увагу на сам эстэтычны прадмет, фінальны прадукт працы душы беларускага песняра» [15, с. 190].

Уплыў нацыянальнага менталітэту на творчасць беларускіх паэтаў грунтоўна даследаваў і Уладзімір Гніламёдаў. У артыкуле «Паэтычныя традыцыі і менталітэт» ён разглядае беларускую літаратуру ў кантэксце сусветнай, заўважаючы, што «праблема нацыянальнай своеасаблівасці беларускай паэзіі... адлюстроўвае ў сабе асаблівасці гістарычнага развіцця ўсёй літаратуры, асаблівасці гістарычнага развіцця чалавечай псіхалогіі» [5, с. 324]. Крытык адзначае, што, «пры ўсёй сваёй своеасаблівасці, беларуская паэзія змяшчае ў сабе мноства агульначалавечых тэм, ідэй і вобразаў, так ці інакш закранае карэнныя аспекты чалавечага жыцця, звязваючы іх з роздумам над сэнсам жыцця, характарам часу і чалавечым абавязкам» [5, с. 325]. У. Гніламёдаў вылучае наступныя крыніцы беларускай літаратуры: нацыянальныя традыцыі, навакольнае асяроддзе і гістарычныя ўмовы, у якіх адбывалася станаўленне нацыянальнага характару. Гістарычныя ўмовы, на думку даследчыка, абумоўліваюць тып мыслення пісьменніка або паэта, яго стаўленне да навакольнай рэчаіснасці. Да нацыянальных традыцый ён адносіць такія стылявыя рысы паэтычнай вобразнасці як канкрэтнасць і прадметнасць паэтычнай мовы, рэчыўнасць вобраза, настроенасць на апавядальны тон, прыземленасць светаўспрымання і інш. Вызначаючы месца паэзіі сярод іншых літаратурных жанраў, крытык называе яе сведчаннем «этнічнай і культурнай самабытнасці народа», «носьбітам няўлоўнага кода гісторыі і духу народа, яго непаўторнага нацыянальнага характару» [5, с. 327]. Сярод асноўных функцый паэзіі У. Гніламёдаў называе здзяйсненне праграмы духоўна-эстэтычнага ўдасканалення чалавека, абнаўленне яго поглядаў на свет, ахову любові да жыцця. «Паэзія... – адно з пераканаўчых сведчанняў прысутнасці народа ў свеце, мастацка-эстэтычная форма яго грамадскай жыццядзейнасці, у якой адлюстроўваецца духоўнае быццё чалавечай асобы» [5, с. 327]. Даследчык сцвярджае, што «беларуская ідэя з самага пачатку выступіла як ідэя паэтычная і з'явілася ўнутраным стрыжнем працэсу развіцця беларускай літаратуры на працягу XIX–XX стагоддзяў» [5, с. 334].

Заклучэнне

Такім чынам, праблема адлюстравання ідэй нацыянальнай самасвядомасці – адна з найбольш актуальных у беларускім і замежным літаратуразнаўстве XX ст. Варта адзначыць, што найбольшая колькасць навуковых прац у гэтай галіне прысвечаны перыяду канца XIX – пачатку XX ст., што вызначаўся ўздымам нацыянальнага руху ў абедзвюх краінах. Літаратуры другой паловы XX ст. надаецца менш увагі ў гэтым кантэксце, што абумоўлівае неабходнасць далейшага даследавання адзначанай праблемы.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Аркуш, А. Лібералізацыя культурнага жыцця Беларусі. Шлях да вольнае літаратуры / А. Аркуш // Культура. – 1996. – 19–25 лістап. – С. 5.
2. Арсеннева, Н. Яшчэ адна вясна / Н. Арсеннева. – Мінск : Маст. літ., 1996. – 271 с.
3. Буйвал, В. Эйрэ / В. Буйвал // Наша ніва. – 1997. – 25 жн. – С. 6.
4. Гаранін, Л. Я. Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя / Л. Я. Гаранін. – Мінск : Беларус. навука, 1996. – 176 с.
5. Гніламёдаў, У. Паэтычныя традыцыі і менталітэт / У. Гніламёдаў // Полымя. – 1997. – № 11. – С. 324–343.

6. Горский, И. К. Из истории науки о литературе / И. К. Горский. – М. : Ин-т славяноведения РАН, 2006. – 158 с.
7. Іпатава, В. Гэта і наша святыя / В. Іпатава // Культура. – 1996. – 7–13 мая. – С. 14.
8. Ирландская литература XX века. Взгляд из России : спец. вып. журн. «Диапазон» ; отв. ред. Е. Ю. Гениева. – М. : Рудомино, 1997. – 317 с.
9. Мальдзіс, А. Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя ўзаемасувязі / А. Мальдзіс // Голас Радзімы. – 2000. – 3 траўня. – С. 6.
10. Саруханян, А. П. «Объятия судьбы»: прошлое и настоящее ирландской литературы / А. П. Саруханян. – М. : Наследие, 1994. – 224 с.
11. Смирнов, Ю. И. Славянский эпос в системе европейских эпосов / Ю. И. Смирнов // Славянские культуры и мировой культурный процесс : материалы Междунар. науч. конф. ЮНЕСКО ; редкол.: С. В. Марцелев [и др.]. – Минск : Наука и техника, 1985. – 486 с.
12. Сяднёў, М. Перад патрэбай павароту: да пытання беларускай нацыянальнай літаратуры / М. Сяднёў // ЛіМ. – 1995. – 23 чэрв. – С. 7.
13. Тычына, М. Карані і крона. Фальклор і літаратура / М. Тычына. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – 197 с.
14. Чарота, І. А. Пошук спрадвечнай існасці. Беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння / І. А. Чарота. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – 159 с.
15. Чыквін, Я. Два шляхі развіцця беларускай паэзіі / Я. Чыквін // Дзеяслоў. – 2005. – № 4. – С. 186–197.
16. Шупа, С. Шэсьць пунктаў падабенства / С. Шупа // Наша ніва. – 1994. – № 12. – С. 12.
17. Caerwin Williams, J. E., The Irish Literary tradition / J. E. Caerwin Williams, P. K. Ford. – Cardiff : University of Wales Press ; Belmont : Ford & Bailie, 1992. – 355 p.
18. Hyde, D. A Literary History of Ireland / D. Hyde. – London : Ernest Benn Limited, 1980. – 654 p.
19. Kavanagh, P. Selected Poems / P. Kavanagh. – London : Penguin Classics, 2000. – 212 p.
20. Kiberd, D. Inventing Ireland: The Literature of the Modern Nation / D. Kiberd. – London : Vintage, 1996. – 719 p.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 18.10.2017

Powkh I.V. The National Identity Issue in Belarusian and Foreign Literary Criticism of the 20th Century

The article considers the ways of dealing with the national identity issue in Belarusian and foreign literary criticism of the 20th century referring to Belarusian and Irish literature. Special attention is paid to the works of D. Kiberd, D. Hyde, J.E. Caerwin Williams, P.K. Ford, A. Sarukhanian, U. Hnilamedau, I. Charota, M. Tychyna etc. The author discusses the national and foreign approaches to the above issue, the attitudes to the interrelations between the Irish and Belarusian literatures as well as a poet's function as the national culture representative, pointing out the researchers' ambivalence in their attitudes to the national idea in literature as well as the need for further research in the area with regard to the second half of the 20th century.